ВИКОРИСТАННЯ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ПРАВООХОРОНЦІВ

Зарічанський Олег Анатолійович,
Закарпатський державний університет, м. Ужгород, Україна

Постановка проблеми. В багатьох європейських країнах сьогодні накопичено великий, різноманітний і різноаспектний досвід підготовки фахівців для поліцейських служб в контексті формування правової культури. Організація діяльності поліції щодо забезпечення правопорядку, громадської безпеки, боротьби зі злочинністю у всіх її проявах в кожній країні має свою специфіку і особливості. Відповідно до структури, завдань, правового регулювання органів внутрішніх справ в різних країнах будуються і національні системи підготовки кадрів.

Чинники, які впливають і визначають особливості підготовки правоохоронців дещо співпадають, проте їх можна визначити. Це - особливості побудови національних правоохоронних систем та правового регулювання їх діяльності; історичні традиції правоохоронної діяльності в тій чи іншій країні світу; особливості соціально-економічного та культурного розвитку певної держави на сучасному етапі, рівень демократії політико-правової системи, загальної та правової культури і правосвідомості населення тощо.

Тому можна констатувати, що важливою умовою розробки стратегії вдосконалення системи формування правової культури майбутніх працівників міліції України виступає вивчення європейського досвіду, який допомагає зрозуміти особливості і закономірність розвитку сучасної системи освіти поліції, яка готує їх працівників до відповідального виконання професійних обов'язків, утвердженням і захистом правових норм у всіх сферах життєдіяльності громадян, дотримуючись при цьому правової культури.

Аналіз наявних досліджень і невирішених аспектів проблеми. Сьогодні українські вчені досягли значних результатів у дослідженні цілої низки проблем професійної підготовки кадрів поліції зарубіжних країн. Різні аспекти професійної підготовки співробітників міліції та їх правової культури вивчали юристи, філософи, соціологи, педагоги, психологи та інші фахівці, а саме: О. Буданов, В. Бутилін, О. Губанов, О. Зубков, В. Ілларіонов, В. Райко, М. Козяр М. Кірєєв, Л. Колодкін, О. Кононов, О. Коренєв, В. Коробов, О. Крилов, В. Мельник, В. Морозов, С. Полежаєв, В. Сальников, В. Сергевнін, О. Столяренко, В. Чернявський, І. Шушкевич та ін.

Із зарубіжних учених і практиків значний внесок у дослідження теоретичних і організаційно-правових проблем поліцейської діяльності різних країн внесли М. Бентон, Р. Бойд, Д. Брандес, П. Вікстрем, А. Воллмер, Ф. Гортезі, Д. Грін, А. Даттон, Ф. Деніз, А. Келлі, В. Леонард, С. Ойгард, М. Пагон, Р. Перкінс, Дж. В. Поттер, Д. Свон, Р. Таннехілл, О. Уїлсон, Р. Уолмслі, П. Уейс, П. Фармер, С. Філіпс, А. Б. де Фонтене, З. Франке, Р. Харріс, Л. Шерман, Г. Шнайдер, В. Штерн та ін. У публікаціях цих авторів всебічно висвітлено питання професійної підготовки співробітників правоохоронних органів.

В свій час багато країн Центральної і Східної Європи орієнтувались на вступ до Європейського Союзу. Це вимагалало від них серйозного реформування системи правоохоронних органів. Реформи відповідно торкнулись і професійної подготовки фахівців поліції. Деякі держави повністю взяли за взірець західну модель, інші залишили елементи, які існували раніше в системі підготовки працівників правоохоронних органів.

Утім, аналіз сучасної теорії і практики підготовки майбутніх правоохоронців показав, що проблема формування правової культури майбутніх правоохоронців з використанням зарубіжного досвіду ще не була предметом комплексного психолого-педагогічного дослідження.

Мета статті – визначити особливості використання зарубіжного досвіду у процесі формування правової культури майбутніх правоохоронців України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Починаючи розгляд аналізу особливостей систем професійної підготовки майбутніх правоохоронців в європейських країнах, було б доречним підкреслити, що в сучасному демократичному суспільстві поліцейська служба є дуже поважною професією і дуже складним видом соціальної діяльності. Невипадково освітній, правовий і культурний рівень поліцейських розглядається як основна складова, яка забезпечує прогресивний розвиток поліції, а поліцейська освіта – як сильний резерв підвищення ефективності поліцейської діяльності. В зв'язку з цим системи професійної поліцейської освіти європейських держав переслідують ціль, готувати в своїх навчальних закладах професіоналів різного рівня і для будь-якої поліцейської діяльності, де формування правової культури виявляється не тільки в писаних нормах, тобто в конкретних текстах, але і в практиці їх реалізації, виконання. Чим точніше практика застосування права відповідає змісту норм і принципів права, тим вище правова культура. Правова культура залежить від правової свідомості. Світовий досвід показує, що правова культура вища там, де людина і держава виступають як рівноправні партнери, де існує їх взаємна відповідальність один перед одним [1, с. 246].

Правова культура майбутнього фахівця залежить від правової культури суспільства, тому і передбачає творче та критичне осмислення правових законів, норм, нормативів з огляду їх демократичного, морального та гуманістичного змісту. Розглянемо деякі аспекти професійної підготовки майбутніх поліцейських в розвинутих європейських країнах близьких нам по історичному, демократичному, політичному розвитку, рівню демократії політико-правової системи, загальної та правової культури і правосвідомості населення та ін.

Вступ Польщі до Євросоюзу викликало необхідність розробки нової концепції професійної підготовки поліцейських кадрів. Суть даних нововведень полягала в коректуванні програми підготовки офіцерів поліції в бік збільшення, як кількості юридичних дисциплін, так і кількості навчального часу. За словами першого заступника коменданта-ректора Вищої школи поліції м. Щитно Маріуша Лаяв з 2001 року кількість юридичних дисциплін у навчальній програмі на базі середньої освіти зросло з 10 до 14. Зокрема, нова навчальна програма передбачала включення до неї таких предметів, як міліцейське право, європейська інтеграція, матеріальне право. У той же час адміністративне право та адміністративно-процесуальне право були об'єднані в право адміністративне [2].

Тут слід підкреслити ще один важливий момент. Модернізація навчального процесу Вищої школи поліції м. Щитно при входженні Польщі до Євросоюзу сприяла введенню в програму професійної підготовки кадрів поліції таких предметів, як міжнародне право, міжнародну взаємодію поліції і міжнародний контроль над злочинністю в рамках Європейського союзу в контексті прав людини і взагалі всієї системи європейського і міжнародного права. Здається, що подібний підхід до професійної підготовки майбутніх поліцейських у сучасних умовах цілком виправданий. Тому правильно зазначає проректор Вищої школи поліції в м. Щитно доктор М. Руг, що: "…для нормальної діяльності офіцер поліції повинен отримувати не тільки спеціальні знання, але і бути *юридично освіченою людиною*, що дуже важливо в демократичній державі "[2, с. 12].

Завершуючи аналіз особливостей системи професійної підготовки співробітників поліції в Польщі, зауважимо, що курси перепідготовки та підвищення кваліфікації керівного складу, на відміну від сучасних навчальних програм базового поліцейського навчання, які передбачають вивчення основ менеджменту, більш ретельно підходять до розвитку умінь і навичок співробітників поліції, методів їх керівництва та адміністрування. Отриманню додаткових знань офіцерами в галузі управління та вироблення навичок щодо їх застосування при керівництві персоналом поліції, організації проведення тих чи інших службових дій сприяє реалізація програм навчання ефективному менеджменту, яка передбачає вивчення таких тем, як: управління групами, мотивація співробітників,

міжособистісні відносини, робота у стресі, вирішення конфліктних ситуацій, прийняття рішень і ефективне використання людських ресурсів.

За свідченням матеріалів нашого дослідження найбільш яскравими прикладами ефективно функціонуючих систем підготовки поліцейських кадрів в Європі є британська та німецька моделі. Тому на аналізі особливостей і тенденцій їх розвитку ми зупинимося більш детальніше.

Отже, що стосується системи освітніх установ поліції Великобританії, в цілому вона представлена навчальними центрами і єдиним загальнонаціональним центром з підготовки керівних кадрів поліції - Коледжем підготовки кадрів поліції в м. Бремшілле. У цьому коледжі, що входить в Асоціацію європейських поліцейських коледжів - Association of European Police Colleges (AEPS), навчальна програма основних факультетів приведена у відповідність з навчальними програмами більшості англійських університетів, і крім вивчення спеціальних правових дисциплін, включає заняття з загальної історії, соціології, економіки, літератури, англійської та іноземних мов.

Для британської моделі професійної підготовки керівних кадрів поліції характерна максимальна її відкритість не тільки для національних загальногромадянських освітніх установ, але і для зовнішніх контактів. Завдяки цьому Коледж керівних кадрів поліції в м. Бремшілле підтримує тісні контакти з рядом англійських і зарубіжних вузів: Оксфордським, Лондонським, Нью-Йоркським університетами, американським коледжем кримінального права імені Дж. Джея, Академією ФБР і ін, обмінюючись з ними навчальними програмами, викладачами та слухачами.

Розклад навчальних занять в коледжі сплановано таким чином, щоб створити учням сприятливу можливість працювати в тісній взаємодії один з одним, отримуючи при цьому максимальну користь в освоєнні освітніх програм. Не менш важливим є й те, що згідно поставлених цілей ретельно підбирається зміст навчальних курсів. Так, при розробці навчальних програм серед спеціальних тем, які безпосередньо стосуються діяльності поліції, пріоритет віддається таким актуальним проблемам, як: боротьбі з корупцією, тероризмом, організованою злочинністю, розповсюдженням та зловживанням наркотиками, а також дотриманням та захистом прав людини.

Для підготовки закордонних поліцейських коледж пропонує спеціально розроблені програми - «Англійський курс поліцейського навчання», призначений для старших поліцейських, і «Європейський курс старших детективів». Кожна з названих програм розрахована на чотири тижні. Після їх завершення передбачається досягти розуміння учнями проблем, що стоять перед поліцією Сполученого королівства, порівняти специфіку поліцейської діяльності у Великобританії і в своїх країнах, а також дати можливість його учасникам розвинути вміння організації оперативно-пошукових дій, розширити свої пізнання й удосконалити навички використання у службовій діяльності міжнародного права та англійської мови .

Іншою найбільш ефективною формою підготовки поліції вищого рівня на європейському континенті виступає організація навчання у Вищій школі поліції Німеччини, яка розташована в місті Мюнстер. Розглядаючи визначення особливостей структурної побудови та організації освітнього процесу Вищої школи поліції Німеччини, відразу слід зауважити, що в даний час - це освітня установа, в якій організація навчального процесу структурно змінюється у зв'язку з введенням в 2006 році нової форми професійного навчання, відповідної принципам Болонського процесу. Зміни спричинили не тільки перейменування самого освітнього закладу, але і реорганізацію навчального процесу: навчальні програми придбали модульну структуру (19 модулів за конкретними напрямками діяльності), була введена кредитно-модульна система оцінювання отриманих знань.

Конкурс у цей навчальний заклад традиційно високий (приблизно 18 місць на 100 кандидатів), тому абітурієнти мають, як правило, дипломи з відзнакою. Як відзначають

співробітники і керівництво школи, справедливе ставлення до претендентів і відсутність протекціонізму - це основна вимога при відборі абітурієнтів.

Кількість працівників, зарахованих на навчання в дану школу поліції, суворо відповідає кількості звільнених (вакантних) керівних посад у поліцейській системі Німеччини. Обсяг цього «державного замовлення» на підготовку відповідних фахівців для правоохоронної системи визначають міністри внутрішніх справ Федеративних земель.

Такий підхід до комплектування Вищої школи змінним складом, на нашу думку, економічно обґрунтований, оскільки великі кошти, що витрачаються в даному випадку на професійну підготовку керівників поліції, не зможуть бути витрачені на підготовку фахівця, який згодом буде працювати в іншій сфері. Більш того, школа проводить ретельний аналіз просування по службі всіх своїх випускників.

Професійний контроль за діяльністю школи здійснює спеціальний представницький орган, так званий Кураторіум (das Kuratorium), куди входять представники федерації і земель.

Президент Вищої школи поліції Німеччини, який є цивільною особою, здійснює безпосереднє управління школою. Оперативний контроль за діяльністю школи здійснює Міністерство внутрішніх справ землі Північна Рейн-Вестфалія, на території якої вона розташована.

Вища школа поліції Німеччини приділяє велику увагу якості професійної підготовки співробітників. Якість викладання постійно оцінюється як викладацьким складом і керівництвом школи, так і слухачами. Основою організації навчання в школі є «погляд на процес навчання очима студента».

Зауважимо ще й таке. Слухачі позбавлені побутових проблем. У школі створено всі умови для проживання, навчання і відпочинку (є тренажерний зал, басейн, сауна, кафе). Організовано харчування працівників за принципом «шведського столу». Це дозволяє курсантам максимально сконцентруватися на навчальному процесі. Адже успішне засвоєння навчального курсу є необхідною умовою їх подальшого кар'єрного росту.

Термін освоєння освітньої програми у Вищій школі розрахований на два роки. Причому перший рік (період) навчання може бути пройдений під контролем представників школи у навчальних закладах земель Німеччини або навчальному закладі Федеральної кримінальної поліції, другий рік - безпосередньо у Вищій школі поліції Німеччини. Якщо в перший період навчання виявляється, що службовець поліції не придатний для подальшого використання на передбачуваній управлінській посаді, його звільняють. Серед видів занять переважають активні методи навчання, які моделюють реальні умови службової діяльності працівника поліції. Що стосується розподілу бюджету аудиторних занять, то 25% часу відводиться на лекції, 25% - на дискусії, 40% - на практичні заняття, тренування, ділові та рольові ігри і лише 10% - на семінари, більшість з яких, до того ж, носять міжпредметний характер. На протязі всього другого періоду навчання проводиться регулярний рубіжний контроль засвоєння слухачами пройденого матеріалу. А після закінчення навчання на основному курсі, по кожному з 9 модулів слухачі здають іспити, які є дуже серйозними випробуваннями. Наприкінці навчання у Вищій школі поліції слухачі пишуть і захищають кваліфікаційну роботу на ступінь магістра. Після закінчення курсу навчання співробітник отримує кваліфікацію поліцейського радника (Polizeirat) або радника з кримінальних справ (Kriminalrat).

В якості ще одного прикладу прагматичного підходу до професійної підготовки співробітників поліції можна навести систему підготовки іншої країни Бенілюксу - Королівства Бельгії.

Професійна підготовка і випробувальний термін у кримінальній поліції Бельгії тривають один рік. Навчання претендентів на посади інспектора (8 місяців) і офіцера (8 місяців) проводяться в «школі кримінології і поліцейських наук». Основний курс підготовки співробітників жандармерії триває один рік. Потім практика (один рік) в одному з оперативних (слідчих) відділів. Далі - після 3-х місяців навчання, заключний

іспит. Унтер-офіцери можуть отримати звання офіцера після дворічного курсу навчання, що включає курс підготовки (9 місяців) у школі офіцерів. Зрозуміло, ще більш високі вимоги пред'являються до співробітників, які претендують на посади вищого начальницького складу поліції. Зокрема, офіцери жандармерії, щоб перейти в вищий офіцерський ранг (від майора і вище), протягом шести місяців повинні підготувати індивідуальну роботу за спеціальною темою і захистити її перед комісією. Після отримання даного рангу вони проходять додаткове професійне навчання. А офіцери поліції великих муніципалітетів Бельгії, щоб отримати вищий ранг комісара, повинні на додаток до навчання на вищому рівні відомчої професійної підготовки отримати ступінь з кримінології в університеті (тобто додатково до 3136 годинах поліцейського навчання ще чотири роки потрібно вчитися в університеті).

Кінцевою метою професійної підготовки поліцейських - є підготовка кадрів до виконання різних завдань з пристосовуванням до різних вимог поліцейської організації, так само і до тих, заради кого вона існує. Під час проходження навчання основна увага приділяється формуванню професійних якостей і спеціальній правовій компетенції, формуванню моделі поведінки, яка дозволить дотримуватися правової культури під час правоохоронної діяльності.

Виходячи з цього, головний інспектор Регіонального центру підготовки Федеральної поліції Бельгії в місті Жюрбіз Марсель Сміт вважає, що «ідеальна модель правової компетенції складається з наступних елементів (рівнів поведінки): знання, вміння формувати навички, вміння використовувати досвід і здатність сформувати потенціал ». А узгодженість дій навчального закладу, поліції та практичної роботи з формування правової компетенції співробітників, заснована на принципі послідовного управління людськими ресурсами, дозволяє відповідно розділити її на загальну, спеціальну та технічну компетенції поліцейської системи [3, с.22-23].

Підсумовуючи сказане, можна зробити висновок, що при всьому різноманітті моделей, системи професійної підготовки кадрів поліції в країнах Європи характеризуються низкою спільних принципів і підходів до професійного навчання фахівців поліції та формування їх правової культури. Реформування поліції спрямоване на зміну пріоритетів її діяльності – з державно-орієнтованих на суспільно-орієнтовані. Актуальність реформ зумовлена тим, що традиційні стратегії поліцейської діяльності вже не задовільняють суспільство, яке розвивається в демократичному напрямі. Д.Грін зазначає, що більшість поліцейських відомств «відчуває інформаційний голод», не може точно ідентифікувати проблеми. Часто їм бракує адміністративної та культурної гнучкості для миттєвого реагування на обстановку, що швидко змінюється [4].

Правоохоронні органи багатьох країн узяли на озброєння сьогодні активно реалізовувати так звану модель Community Policing, що є синтезом традиційних тактик боротьби зі злочинністю та участі громадськості у цій роботі. «Community Policing», по суті, стала новою філософією поліцейської діяльності, за якою поліція сформована згідно з принципом децентралізації її структури, діє в тісній співпраці з громадянами, спільно визначаючи проблеми та розв’язуючи їх. Відповідно до цієї моделі відбулися зміни в роботі з персоналом поліції. Дослідження переконують, що за такої концепції поліцейські отримують більше задоволення від своєї роботи, позитивно змінюється мотивація їхньої праці, розширюється роль працівників поліції в суспільстві, підвищується рівень правової культури, поліпшуються взаємини як між самими поліцейськими, так і між поліцейськими й громадянами [5].

Ще однією особливістю європейських систем професійної підготовки співробітників поліції є їх тісне міжнародне співробітництво та кооперація. Серед головних причин інтеграції в галузі підготовки кадрів поліції на європейському континенті, яка особливо активізувалася в 90-ті роки XX століття, можна виділити необхідність наближення професійної поліцейської освіти до єдиних європейських стандартів, заснованих на кращому досвіді підготовки співробітників поліції провідних

країн світу, а також створення різних інтеграційних організацій та об'єднань. Навчання і професійна підготовка майбутнього співробітника повинна бути зоорієнтована на захист прав і свобод громадянина; усвідомлення того, що особисто він і поліція утримуються за рахунок податків населення і відповідно мають служити платнику податків; глибоко розуміти, що поліція зобов'язана надати допомогу кожному громадянину в різних екстремальних ситуаціях: побутовому конфлікті, раптовості захворювання чи, скажімо, несподіваних пологах на вулиці. Його навички при підготовці мають бути доведені до автоматизму.

Разом з тим ми переконуємось у тому, що запозичені західноєвропейські правові традиції, ідеї та норми не цілком відповідають українським реаліям, не в усьому враховують культурологічні особливості суспільства, його моральні засади. Як наслідок - низька ефективність реалізації правових норм, невисокий рівень правопорядку. Тому при використанні зарубіжного досвіду ми не повинні його сліпо переймати, а пристосовувати до нашого сьогодення.

Література

1. *Вишневский А.Ф*. Общая теория права / А.Ф. Вишневский, Н.А. Горбатюк, В.А. Кучинский под общ. ред. А.Ф. Вишневского. - 2-е изд. – Минск: Тесей, 1999. – 560 с

2. *Руг М*. Юридические предметы в программе обучения Высшей школы полиции, современное состояние, перспективы развития // Проблемы развития образования, юридической науки и практики: Материалы международной научно-практ. конф., посвященной 45-летию Академии МВД Республики Беларусь / Под общ. ред.И.И. Басецкого. Минск, 2003.

3. *Смит М.* Подготовка полицейских в Бельгии // Новые методики подготовки кадров полиции/милиции: Материалы международного семинара. М., 2006.

4. *Greene J.* Evaluating Planned Change Strategies in Modern Law Enforcement: Implementing Community-Based Policing // Brodeur J.P. – 1998. – P. 146.

Hauer V. D. Police in Western Europe. – Bonn, 1992; Hietaniemi T. 75 Years of national Police Training. – Helsinki: The Ministry of the Interior, 1995.